

YAŞAMIN SON DÖNEMİNDE SAĞLIK HİZMETLERİ: İHMAL EDİLEN BİR BAŞLIK

M. Murat CİVANER*

Özet: Bu yazıda 'yaşamın son döneminde sağlık hizmetleri'nin yaygın ve derin bir alanı kapsayan sorunlar içerdiği, buna karşın gerek sağlık hizmetlerini örgütleyenlerce gerekse de sağlık hizmetlerini toplum sağlığı ve değersel sorunlar açısından tartışanlarca yeterince dikkate alınmadığı belirtilmektedir. Bu noktadan hareketle oluşturulan dosyada yer alan yazılar kısaca tanıtılmakta ve uygun ağrı tedavisine erişimden başlayarak pek çok önemli gereksinimi kapsayan bu başlığın tüm taraflarca ciddi biçimde ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar sözcükler:yaşamın son dönemi, sağlık hizmetleri, ağrı tedavisi, yoğun bakım hizmetleri, tip etiği

A Neglected Topic: End-of-Life Care

Abstract: *In this article, it is claimed that end-of-life care covers widespread issues, although it is not considered as important as it deserves by both policy-makers of healthcare services and the circles who study healthcare from the angle of public health and value problems. The articles compiled by this understanding in this special issue of the journal are introduced briefly, then it is emphasized that this topic which includes many important needs starting from the access to appropriate pain management should be considered thoroughly by all parties involved.*

Key words: *end of life, healthcare, pain management, intensive care, medical ethics*

"Yaşamın son dönemi" deyiimi her ne kadar insanın yaşam evreleri içinde yaşlılık dönemini çağrıştırsaydı da, bu kapsamdan daha geniş bir boyutu kapsıyor. Benzer biçimde, yaşamın son döneminde sunulan sağlık hizmetleri, hekimliğin tarihsel var oluş gerekçelerinden biri olan ağrı dindirmenin ötesinde çok çeşitli hizmetleri içeriyor. Sadece yoğun bakımda yatan hastanın akut gereksinimleri değil, kronik nitelikli hastalıklarda uygun ağrı tedavisi, uzun süreli palyatif bakım, ölümün tıpsallaştırılması, boşuna tedavi, hasta yakınlarının gereksinimleri gibi başlıklar, bir sorun alanı olarak yaşamın son dönemi'nin kapsamı içinde. Yeni teknolojik gelişmelerle birlikte örneğin insanların 'yaşam'larını ya da daha doğru deyişle hayatta kalma sürelerini uzatmak olanaklı ve bu olanaklılıklar kimin hayatta kalmaya devam edeceğine karar vermek gibi dramatik seçimler yaratabiliyor. Üstelik bu tür kararların gerekçeleri sadece tıbbi değil ekonomik, hukuki ya da sosyal/kültürel nitelikli olabiliyor. Sağlık hizmetlerinin dünya çapında ticarileştirildiği günümüzde, yaşamın son döneminde sunulan hizmetlerin de bu yönelimden payını aldığı, maliyet-etkinliğin sunulacak hizmetin nicelik ve niteliğini belirlemede temel ölçüt olmasıyla, yaşam ve ölüme verilen anlamların

dahi zorlanmaya başlaması güncel bir fenomen olarak karşımızda. Bu ve benzeri dinamikler ile onları çevreleyen bağlam, yaşamın son dönemini ve ona dair sorun alanının kapsamını genişletiyor. Dolayısıyla, ilk anda görüldüğünden yaygın ve derin, ayrıca toplumun tüm bireylerine ve sağlık çalışanların mesleki pratiklerine düşündüklerinden daha yakın bir konudur söz konusu olan. Bununla birlikte, yaşamın son dönemine özel sağlık hizmetlerinin gerek toplum sağlığı, gerekse de oluşturduğu değersel sorunlar açısından ilk planda akla gelmediğini, deyim yerindeyse 'meraklısının' çalışma alanı olarak görüldüğünü, genellikle birinci elden tanık olduğunda gündeme getirildiğini söylemek mümkün. Elinizdeki dosya bu kavrayışla oluşturulmaya çalışılmıştır.

Dosyanın ilk yazısında R. Uçku yaşamın son döneminde sunulması gereken sağlık hizmetlerini dünya ve Türkiye verileri ile sunmakta, veriler ışığında gereksinimi, gereksinimdeki değişim ve nedenlerini, gereksinimin karşılanma durumunu ve sağlık politikalarının gereksinime yanıt verebilme düzeyini ele almaktadır. İkinci yazı M. Epstein'in kaleme aldığı ve daha önce *Bioethics* dergisinde yayımlanan bir yazının çevirisi. Yazıyı ana akım

* Toplum ve Hekim Hakem Kurulu Üyesi

değerlendirmelerin dışında bir pozisyona yerleş-tiren ve bu anlamda sağlıkta piyasacı anlayış sür-dükçe değerini korumasını sağlayacak olan özelliği, yaşamın son dönemindeki hizmetlerin maliyet-ya-rar, kâr ve verimlilik ölçütleriyle belirlenmesi gibi "utanç verici" uygulamaların nasıl meşrulaştırıldığı-nı anlatmasıdır. Yazıda yaşamın son dönemine etik açısından yaklaşımın tarihsel gelişimi ile yaşam ve ölümün ekonomi-politiği arasındaki ilişki incelen-mekte, ekonomik etmenlerin tedaviye başlamama, tedaviyi durdurma, tekrar canlandırma, hatta uygun ağrı tedavisi alma gibi doğası gereği pür tıbbi gerekçelere bağlı olması gereken kararların alınmasında öncelikli belirleyen olmaya başladığı saptanmaktadır.

Dosyanın üçüncü yazısı M. Uyar ve arka-daşlarının kronik ağrısı olanların uygun ağrı tedavi-sine erişimindeki güçlükleri ele aldıkları yazılarıdır. Hekimlerde yaygın olan ve eğitimsizlikten kay-naklanan opiyofobinin yanı sıra, sağlık sisteminin gereksinime göre erişim ve palyatif hizmetlerin örgütlenmesindeki yetersizlikler yazıyı oluşturan ana sorun başlıkları olarak sıralanmaktadır. Bu ya-zının tamamlayıcısı niteliğindeki yazısında A. Bilen ise, *Palyatif bakım* kavramını ele almakta, palyatif bakım hizmetlerinin öneminden ve ülkemizdeki durumundan söz etmektedir. Dosyanın sonraki ya-zısında, S. Büyükçoban ve arkadaşlarının "*Yoğun Ba-kım Ünitesindeki Hastaların Yakınları İçin Gereksinim Ölçeği*"ni Türkçe'ye uyarladıkları çalışma ve ölçek yer almaktadır. Yazarlar bu ölçeğin, yoğun bakım birimlerinde hastası bulunanların gereksinimleri-ni anlama ve sağlık hizmetlerini bu gereksinimler doğrultusunda iyileştirme açısından önemli bir yol gösterici olacağını belirtmektedir.

Türkiye'de Anesteziyoloji ve Reanimasyon alanındaki en büyük üç uzmanlık derneği, Türk Yo-ğun Bakım Derneği, Türk Dahili ve Cerrahi Bilimler Yoğun Bakım Derneği ve Türk Anesteziyoloji ve Re-animasyon Derneği, hazırladıkları dernek görüşle-rinde;

- Kaynakların adil dağıtımı ve hizmete eri-şim sorunları,
- Sağlık hizmetlerinin kapsamı - Tıbbın sı-nırlarını belirlemek,
- Tıbbi karar verme,
- Tedaviye başlamama veya sonlandırma,
- Tıbbi vasiyet,
- Tedaviyi reddetme hakkı,
- Tıbbi yararsızlık (Boşuna tedavi),
- Onurlu ölüm, yardımcı intihar ve ötanazi,

- Çifte etki,
- Canlandırmama,
- Hasta yakınlarıyla ilişkiler,
- Kurumların sorumlulukları,
- Geri ödeme politikalarının hizmete, etik sorunlarına, hak ihlallerine etkisi,
- Hastaya uygun ağrı tedavisi, ağrı kontrolü, çifte etki kaygısı,
- Kişi özerkliği,
- Organ aktarımı

başlıklarındaki sorunları ele almışlar, haklar ve mesleki değerleri koruyarak hangi düzenlemele-re gidilmesi gerektiği üzerine Dernek önerilerini ifa-de etmişlerdir. Bu üç görüş yazısının alandaki yakıcı sorunları aktarması ve iyileştirmeler üzerine somut öneriler içermesi açısından oldukça önemli olduğu açıktır. Sağlık politikalarını belirleyenlerce dikkate alınacağını umuyoruz.

Dosyanın son bölümünde; *Türk Tabipleri Birliği Yaşamın Sonuna İlişkin Etik Bildirge*, *Avrupa Konseyi Yaşamın Son Döneminde Tıbbi Tedavide Karar Verme Sürecine İlişkin Kılavuz* ve *Dünya Tabipleri Birliği Yeterli Ağrı Tedavisine Erişime İlişkin Karar*'a yer verilmiştir. Uzmanlık dernekleri, hasta hakları der-nekleri, çeşitli dallardan akademisyenler ve sağlık çalışanlarınca birlikte oluşturulan Türk Tabipleri Birliği Bildirgesi, yaşamın son dönemine ilişkin so-runlara dair haklar ve meslek ahlakı kuralları açısın-dan belirlenmesi gereken hekim tutumuna ilişkin ülkemizdeki tek metin olma özelliğini sürdürmekte-dir. Avrupa Konseyi'nin kılavuzu ve Dünya Tabipler Birliği'nin kararı ise söz konusu alanda yol gösterici niteliği olan ve yine geniş uzlaşıyla oluşturulan temel metinlerdir denilebilir. Bu üç metnin; dosyanın referans bir sayı niteliğinde olmasını sağlamak ve ayrıca uzmanlık derneklerinin görüşleriyle birlikte değerlendirilerek yaşamın son döneminde haklar ve mesleki değerlerle uyumlu hekim tutumu üzeri-ne daha yaygın biçimde bilinen ve kabul edilen çer-çeve metinler oluşturulmasına katkıda bulunmak anlamında değerli olduğunu düşünüyoruz.